

Тактика слідчого огляду під час розслідування викрадень природного газу в газових лічильниках

В статті висвітлено окремі організаційно-тактичні аспекти проведення огляду місця події. На підставі дослідження думок вчених, аналізу матеріалів слідчої практики визначено заходи з організації та проведення огляду місця події. Наведено тактичні прийоми, які найбільш доцільно використовувати при проведенні огляду місця події. Особливості підготовки та проведення огляду місця події у справах даної категорії пов'язані з необхідністю забезпечення участі спеціаліста в проведенні огляду; визначення переліку науково-технічних засобів, які використовуватимуться в ході огляду; забезпечення безпеки учасників огляду

Ключові слова: слідчий огляд, місце події, спеціаліст, тактичний прийом.

Постановка наукової проблеми та її значення. Газова енергетика України є однією з галузей народного господарства. Основне споживання газу припадає на промисловість, також велике значення її в сільському господарстві та в побуті.

Рівень споживання газу є одним із визначальних критеріїв оцінки індустріального та економічного розвитку держави. Однак щорічне зростання обсягів викрадання газу побутовими споживачами завдає значної шкоди як газопостачальним підприємствам України, так і державі в цілому.

Аналіз досліджень проблеми. У криміналістичній літературі знайшли вирішення лише загальні питання методики й тактики розслідування окремих видів злочинів, які висвітлювались у роботах Ю. П. Аленіна, В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, П. Д. Біленчука, В. К. Весельського, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. О. Глушкова, А. В. Іщенка, Н. С. Карпова, Л. М. Карнеєвої, В. А. Колесника, В. К. Лисиченка, Г. А. Матусовського, В. Г. Гончаренка, Є. Д. Лук'янчикова, В. О. Коновалової, Н. І. Клименко, В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенка, В. Г. Лукашевича, І. Є. Биховського, Л. Д. Удалової, В. В. Бірюкова, М. І. Порубова, М. В. Салтевського, В. М. Тертишника, В. Ю. Шепітька та інших науковців і практиків.

Метою дослідження є формуванні науково обґрунтованих основ методики розслідування викрадень природного газу та характеристика тактичних особливостей проведення окремих слідчих дій на початковому етапі розслідування викрадень природного газу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Слідчі дії виникли та удосконалювались поступово, впродовж тривалого часу. Вчений І. Є. Биховський провів спробу дослідити історію слідчих дій зі стародавніх часів і вказав, що термін «слідчі дії» був відомий ще в епоху Середньовіччя. Наприклад, в указах короля Людовіка XII «Про суди і охорону порядку в королівстві» 1498 року до переліку слідчих дій були віднесені допити свідків, допити із пристрасстю чи під тортурами та очні ставки [4, с. 80].

До XIX століття одним із перших законів, де виявляються передумови слідчих дій, є «Руська правда».

Перші методичні рекомендації з проведення слідчих дій, які використовувались в російському кримінальному судочинстві, відносяться до першої половини XIX ст. Вони були розроблені на основі емпіричних знань та життєвого досвіду й стосувались послідовності дій слідчого при розслідуванні злочинів відповідно до зводу законів [2, с. 1].

Термін «слідчі дії» використовувався в Уставі кримінального судочинства 1864 року. Усі слідчі дії були сконцентровані в другому розділі Уставу «Про попереднє слідство», а процесуальна регламентація слідчих дій була логічно та послідовно подана і відображала хід попереднього слідства за кримінальною справою – огляд, освідування, обшук, виїмка, допит обвинуваченого, свідка.

На той час, на жаль, законодавець не встановлював вичерпного переліку слідчих дій. Цей недолік, як відмічається у літературних джерелах, залишився й надалі, що призводило й призводить

до дискусій вчених із цього приводу [13, с. 37].

Після Жовтневої революції порядок проведення окремих слідчих дій, зокрема: огляд на місці вчинення злочину, допит свідка, обшук, виїмка та ін. регламентувався вже першими декретами й постановами радянської влади [14, с. 24].

Наступний етап розвитку слідчих дій припав на кінець XIX – початок XX століття. В зв'язку з стрімким розвитком науки і техніки з'явилися нові види злочинів і способи їх вчинення. Тому ті методи, яких до цього часу вистачало для успішного розкриття злочинів, уже не могли забезпечити такого результату.

Оскільки програми розслідування того або іншого виду злочину у своїх системах часто повторюють у різній послідовності й взаємозв'язку одні й ті ж слідчі, розшукові й інші дії та заходи, тому в окремих методиках повинна, на сам перед, міститися характеристика особливостей тактики проведення тих дій, які найчастіше зустрічаються [8, с. 29].

Під тактикою слідчої дії розуміється система тактичних прийомів її підготовки, проведення, фіксації й оцінки її результатів [1].

Теоретичні питання тактики проведення огляду місця події в спеціальній літературі розглянуті достатньо детально [9; 3, с. 76–78; 6].

Про те на сьогодні залишаються актуальними питання, пов'язані з особливостями тактики проведення огляду місця події за злочинами щодо викрадення природного газу в газових лічильниках.

«Огляд місця події – це слідча дія, яка має на меті дослідження матеріальної обстановки місця події шляхом безпосереднього особистого її сприйняття слідчим або іншими учасниками огляду для виявлення, фіксації і вилучення різних слідів злочину й інших речових доказів, з'ясування механізму події та інших обставин, які мають значення для розслідування справи» [12, с. 3].

У криміналістичних літературних джерелах є різні підходи до визначення тактичної мети й завдань огляду місця події (В. К. Лисиченко, В. С. Кузьмічов, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. П. Колмаков, О. М. Васильєв, О. А. Кириченко, Г. А. Матусовський, Д. П. Рассейкін, Ю. В. Шепітько та ін.).

Правильне з'ясування тактичної мети огляду місця події робить його предметно спрямованим та цілеспрямованим.

За злочинами про викрадення природного газу в газових лічильниках мета огляду місця події наступна:

- 1) практичне вивчення слідчим обстановки місця події для з'ясування характеру й обставин події;
- 2) виявлення, збирання, закріплення, попереднє дослідження, оцінка слідів та речових доказів;
- 3) отримання інформації для висунення та перевірки версій щодо події, яка розслідується;
- 4) виявлення причин і умов, які сприяють вчиненню злочину або полегшують його.

Огляд місця події є одним із найважливіших джерел інформації про подію злочину, його матеріальні сліди й винних осіб.

Зволікання із проведенням огляду може призвести до небажаних наслідків: зміни обстановки, втрати або приховання слідів злочину [6, с. 112].

Наслідки несвоєчасно проведеного огляду можуть бути настільки згубні, що з тактичного боку ця дія нерідко характеризується як незамінна й неповторна [10, с. 21; 11, с. 8; 7, с. 259].

Під час огляду місця події взагалі і за злочинами досліджуваної категорії зокрема слідчі припускаються помилок.

Окремі завдання огляду місця події у справах про викрадення природного газу в газових лічильниках:

- а) встановлення способу викрадення природного газу;
- б) пошук і фіксація слідів, що можуть указувати на особу злочинця.

Особливості підготовки до проведення огляду місця події у справах даної категорії пов'язані з необхідністю:

- а) забезпечення участі в проведенні огляду спеціаліста;
- б) визначення переліку науково-технічних засобів, які використовуватимуться в ході огляду;
- в) забезпечення безпеки учасників огляду.

Огляд місця події являє собою єдиний процес, але в криміналістиці його прийнято ділити на етапи, щоб забезпечити методичність і послідовність огляду.

Перший етап – підготовчий який здебільшого і визначав успіх огляду незважаючи на те, що

переважно не плануватися заздалегідь.

Щоб запобігти виникненню небезпечних ситуацій, у ході підготовки до огляду місця події слід провести докладний інструктаж учасників слідчої дії щодо заходів безпеки та запросити спеціаліста.

Другий етап – робочий. При виборі способу огляду місця події слідчий виходив із конкретної ситуації. [3, с. 59].

Дослідження обстановки місця події, звичайно, має творчий характер. Слідчий, як впливає з дослідження, не тільки фіксував і вилучав виявлені сліди, але й встановлював за ними механізм події, яка відбулася, давав їй кваліфіковану юридичну оцінку, проводив попереднє дослідження доказів.

Для підвищення ефективності слідчого огляду за злочинами щодо викрадення природного газу в газових лічильниках, пропонуємо такий алгоритм діяльності слідчого:

1) забезпечити присутність спеціаліста при проведенні інструктажу перед виїздом на місце події, опитуванні підозрюваного й свідків злочину.

Це сприятиме одержанню інформації, необхідної для з'ясування сутності та механізму події, виявленню слідів та інших об'єктів, які мають значення у справі;

2) забезпечити обов'язкову участь понятих у всіх діях на місці події, особливо в момент вилучення речових доказів;

3) вилучення та пакування речових доказів здійснювати згідно з рекомендаціями криміналістики в раніше підготовлені для цієї мети матеріали, скріплювати печаткою та засвідчувати факт вилучення підписами понятих;

4) використовувати в процесі огляду місця події спеціальні пошукові засоби, а за необхідності – запрошувати спеціалістів для виявлення способів вчинення злочинів даної категорії;

5) у протоколі даної слідчої дії обов'язково вказувати що саме й звідки вилучається.

Як додаток до протоколу огляду місця події складати плани, схеми;

6) як засіб фіксації використовувати й науково-технічні засоби, факт застосування яких відображати в протоколі огляду місця події [5].

Слушною є позиція В. В. Бірюкова, який зауважує, що деякі плани й схеми, котрі додаються до протоколів слідчих дій, не завжди виконують відведену їм функцію.

Найчастіше в кримінальних справах подано схематичні плани, сутність наближення яких до дійсного взаєморозташування предметів на місці події далека від істинної. Основною причиною цього є явне недотримання співвідношення розмірів зображених об'єктів (перекручування масштабів), а також те, що в багатьох слідчих і співробітників органів дізнання відсутні найпростіші, елементарні навички в складанні таких документів. Такі схеми не тільки не сприяють з'ясуванню обстановки досліджуваної події, але й, навпаки, дезорієнтують тих осіб, які не сприймали її безпосередньо [5, с. 11].

В. В. Бірюков також зазначає, що при складанні протоколу огляду та додатків до нього слід враховувати, що кожна ілюстрація повинна збігатися з певним текстовим фрагментом документа і доповнювати його [5, с. 56].

Зазначена слідча дія була одним із надійніших способів отримання доказової інформації, оскільки остання в ході її надходила до слідчого й сприймалась ним безпосередньо, без третіх осіб, що зводило до мінімуму ймовірність її викривлення.

Висновки. Особливості підготовки та проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях про викрадення природного газу пов'язані з необхідністю забезпечення участі спеціаліста в проведенні огляду; визначення переліку науково-технічних засобів, які використовуватимуться в ході огляду; забезпечення безпеки учасників огляду.

Завданнями огляду місця події у кримінальних провадженнях про викрадення природного газу: встановлення способу викрадення газу шляхом його самовільного використання; пошук і фіксація слідів, які можуть вказувати на особу злочинця.

Особливості підготовки до проведення огляду місця події у справах даної категорії пов'язані з необхідністю забезпечення участі фахівця в проведенні огляду, гарантування безпеки учасників огляду, визначення переліку науково-технічних засобів, які будуть використовуватися в ході огляду.

Увага приділена з'ясуванню причин неякісного розслідування цих злочинів, однією з яких є неповне використання всіх можливостей огляду місця події; на основі наявних у спеціальній літературі рекомендацій детально розглянута організація, порядок і тактичні особливості проведення даної слідчої дії і запропонована програма проведення огляду місця події.

Джерела та література

1. Бахин В. П. Понятие, сущность и содержание криминалистической тактики: лекция / В. П. Бахин. – К. : НАВДУ, 1999. – 34 с.
2. Белкин Р. С. История отечественной криминалистики / Р. С. Белкин. – М. : ЮЛ, 1999. – 231 с.
3. Белкин Р. С., Лифшиц Е. М. Тактика следственного осмотра и освидетельствования / Р. С. Белкин, Е. М. Лифшиц // Тактика следственных действий. – М. : Новый юрист, 1997. – 176 с.
4. Берназ В. Д. Забезпечення слідчої діяльності: криміналістичні та психологічні аспекти / В. Д. Берназ // Актуальні проблеми криміналістики: матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Х., 2003. – С. 80-82.
5. Бирюков В. В. Фиксация доказательств. Криминалистический и процессуальный аспекты / В. В. Бирюков // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС ім. 10-річчя незалежності України. – 2005. – Спец. вып. – Ч. 2. – С. 52-57.
6. Біленчук П. Д. Основи криміналістичної тактики: курс лекцій / П. Д. Біленчук, А. П. Гель. – Вінниця : Вінницька філія МАУП, 2001. – 116 с.
7. Величкин С. А. Понятие и общие положения тактики осмотра места происшествия / С. А. Величкин // Криминалистика; под ред. Т. А. Седовой, А. А. Эксархопуло. – СПб. : СПбГУ, 1995. – 854 с.
8. Возгрин И. А. Научные основы криминалистической методики расследования преступлений. Ч. IV: курс лекций / И. А. Возгрин. – СПб. : Юрид. ин – т МВД России, 1992. – 100 с.
9. Галаган В. І. Правові та кримінально-процесуальні проблеми вдосконалення кримінально – процесуальної діяльності (на матеріалах органів внутрішніх справ): автореф. дис. ... д – ра юрид.наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес; криміналістика; судова експертиза» / В. І. Галаган. – К., 2003. – 39 с.
10. Ефимичев С. П. Следственный осмотр / С. П. Ефимичев, Н. И. Кулагин, А. Е. Ямпольский. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1983. – 36 с.
11. Максutow И. Х. Осмотр места происшествия: пособие для студентов / И. Х. Максutow. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1965. – 40 с.
12. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук. – практ. посіб. / за ред. Н. І. Клименко. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 216 с.
13. Филиппов А. Г. К вопросу о тактике следственных действий / А. Г. Филиппов // Актуальные вопросы использования достижений науки и техники в расследовании преступлений ОВД. – М., 1990. – С. 80-86.
14. Шимановский В. В. Органы предварительного следствия в первые годы Советской власти (1917 – 1920 гг.) / В. В. Шимановский // Изв. вузов. Правоведение. – 1967. – № 4. – С. 24-31.

Гусак А., Хомич Д. Тактика следственного осмотра при расследовании хищений природного газа в газовых счетчиках. В статье освещены отдельные организационно-тактические аспекты проведения осмотра места происшествия. На основании исследования мнений ученых, анализа материалов следственной практики определены меры по организации и проведению осмотра места происшествия. Приведены тактические приемы, которые наиболее целесообразно использовать при проведении осмотра места происшествия. Сформулированы отдельные задачи осмотра места происшествия по делам о хищении природного газа: установление способа хищения газа путем его самовольного использования; поиск и фиксация следов, которые могут указывать на личность преступника. Особенности подготовки к проведению осмотра места происшествия по делам данной категории связаны с необходимостью обеспечения участия специалиста в проведении осмотра, обеспечения безопасности участников осмотра, определение научно-технических средств, которые будут использоваться в ходе осмотра. Внимание уделено выяснению причин некачественного расследования этих преступлений, одной из которых является неполное использование всех возможностей осмотра места происшествия; на основе имеющихся в специальной литературе рекомендаций подробно рассмотрена организация, порядок и тактические особенности проведения данного следственного действия и предложена программа проведения осмотра места происшествия.

Ключевые слова: следственный осмотр, место происшествия, специалист, тактический прием.

Husak A., Khomych D. Tactics of Investigative Inspection while Investigating the Cases of Natural Gas Stealing through Gas Meters. The article highlights some organizational and tactical aspects of conducting inspection of the scene of the event. Measures for organizing and conducting inspection of the place of the event have been determined on the basis of scientists' opinions and materials of the investigative practice. The authors offer tactics that are most appropriate to use during the inspection of the scene and outlines tasks for inspecting the place of event in cases of stealing natural gas. The most actual among the tasks are: exposing the method of stealing gas through its unauthorized use; searching for and fixing traces that may indicate the perpetrator's identity. Preparation for the inspection of the scene of this category of offence implies specialist involvement into the inspection, guaranteeing the safety of the participants of the inspection, determining the list of scientific and technical means to be used. The key findings of the study contribute to clarifying the causes of poor-quality investigation of these crimes, one of which is the insufficient use of all possible facilities to inspect the place of the event. The organization, the order and tactical peculiarities of conducting this investigative action are considered in detail, taking into account the recommendations in the special literature. The authors worked out their own program/scheme for conducting an inspection of the place of the event.

Key words: investigative inspection, place of the event, specialist, tactical methods.

УДК 343.131.7(477)

О. Крикунов, О. Саско

Презумпція невинуватості у міжнародному праві та законодавстві України: проблеми правового регулювання та практики застосування

Закріплення презумпції невинуватості відбулося у праві Римської імперії. Дія презумпції забезпечується актами міжнародного гуманітарного права, практикою Європейського Суду з прав людини, низкою норм національного законодавства. Було узагальнено прецеденти Європейського Суду з прав людини щодо тлумачення змісту та обсягу презумпції невинуватості. Зроблено висновки про те, що презумпція невинуватості є формально закріпленим у чинному законодавстві обов'язковим спростовним припущенням про невчинення особою кримінально-караного діяння, доки її винуватість не буде доведена відповідно до закону у змісті обвинувального вироку, що набув законної сили; йдучи від зворотнього, правильно вважати, що особа визнається винуватою у кримінальному правопорушенні і може бути піддана кримінально-правовій репресії виключно після набрання обвинувальним вирок суду щодо неї законної сили. Сформульовано власне бачення правової категорії «розумний сумнів» як елемента презумпції невинуватості.

Ключові слова: презумпція невинуватості, міжнародне гуманітарне право, практика Європейського суду з прав людини, практика правового регулювання та правозастосування в Україні.

Постановка наукової проблеми та її значення. Свій історичний шлях презумпція невинуватості розпочала у давньоримському праві. Адже прийнято вважати, що прототипом презумпції невинуватості (*praesumptio innocentiae*) виступає встановлена давньоримськими юристами презумпція добросовісності (*praesumptio boni viri*), згідно із якою вважали, що особа діє сумлінно, доки інше не доведено. Розвиваючи це правило, в III ст. н. е. був сформульований принцип «*ei incumbit probatio, qui dicit, non qui negat; cum per rerum naturam factum, negantis probation nulla sint*» (доводити зобов'язаний той, хто стверджує, а не той, хто заперечує, бо за природою речей не може бути доказів негативного) [1]. Ця презумпція застосовувалася до усіх галузей судочинства, адже чіткого поділу права у Римській імперії не існувало.

Формулювання мети та завдань статті. Рецесія римського права у Європі позначилася на кримінальному судочинстві появою презумпції невинуватості. Зокрема, Чезаре Беккарія вперше у